

HOGYAN KÉSZÜLT? RÉGÉSZETI BEMUTATÓHELYEK A 21. SZÁZADBAN.

SZABÓ MÁTÉ¹

Magyar Régészet 14. évf. (2025) 3. szám, pp. 37–40.

2025. november 10-én került sor az ELTE HTK Régészeti Kutatóintézet és a Magyar Művészettörténeti és Régészeti Társulat szervezésében a régészeti lelőhelyek kutatásával-megóvásával-bemutatásával foglalkozó workshopra. A rendezvény apropóját a hosszúhetényi (Baranya vármegye) római kori villagazdaság közösségi régészeti kutatása és bemutatási szándéka során felbukkanó számtalan megválaszolatlan kérdés adta, és amely diskurzus elindítására hívta az érintett szakterületek szakembereit.

Kulcsszavak: régészeti bemutatóhely, régészet, építészet, műemlékvédelem, szakmai diskurzus

- Milyen elvek szerint érdemes a régészeti kutatásba belevágni, ha már egy bemutatóhely kialakítása is a célok között szerepel?
- Hogyan vonható be a helyi vagy tágabb közösség?
- Hogyan érdemes gondolkodni egy „jó” helyen levő vagy éppen egy „isten háta mögötti” helyszín esetében?
- Mi számít ma izgalmas, informatív bemutatóhelynek?
- Hogyan használhatók mindebben a 21. század vívmányai?
- És mindezt hogyan lehet fenntarthatóan megvalósítani, hogy ne csak „problémát” hagyjunk magunk után?

A workshop alapfelvetései a hosszúhetényi római kori villagazdaság kutatásával párhuzamosan kezdtek formálódni, ahol a lelőhelyet magába foglaló táj szépsége, rejtőzködő nyitottsága, a romok elfedésének megkerülhetetlen fontossága és a közösségi erő felhajtó ereje együtt alakította elképzeléseinket arról, hogy miként érdemes úgy nekifogni az régészeti emlékek feltárásának, hogy közben a maradványok biztonsága is garantálható legyen. Hol kell meghúzni a határt a hely szellemének láttatása és a kézzelfogható múltnak az elrejtése között? Hogyan gondolkodjunk egy nagy egészben, amikor csak apró részleteit ismerjük, de látjuk, hogy tudásunk folyamatosan és sokszor hatalmas lépésekben bővíthet? Lehet-e, tudunk-e úgy attrakciót, élményt nyújtani és történetet mesélni, hogy minden lépésünk reverzibilis, átalakítható, akár teljesen elbontható, a romokat ne károsító, és részleteiben is megkapó, vonzó legyen?

A régészeti kutatások módszertana, a kinyerhető információ mennyisége és minősége, ahogy a romok megőrzésének lehetőségei és láttatásuk, a bemutatás és kezelés, a lelőhely-menedzsment folyamatosan fejlődő területek. A workshop létrehozásának célja volt, hogy a bennünk épülő és sokszor csak szűkebb körben megosztott tapasztalatoknak és gondolatoknak teret engedjünk, és az éppen folyó kutatások bemutatásán keresztül, valamint egy kerekasztal-beszélgetés segítségével elindítsunk egy széleskörű diskurzust a témával kapcsolatban. Habár elsősorban római korról foglalkozó projekteket szólított meg e bemutató kezdeményezés, a kérdéssel mégis sokkal általánosabban kívánt-kíván foglalkozni, és a régészet, az építészet és a műemlékvédelem képviselőinek aktív részvételével tudja elképzelni az irányok és jó gyakorlatok kialakítását (*I. kép*).

A program első felében nyolc előadást hallgathattak meg a résztvevők. A workshop témájának kifejtése céljából némiképp bővebb nyitóelőadás a hosszúhetényi római kori villagazdaság kutatásáról és bemutatóhellyé alakítási kérdéseiről szólt (Szabó Máté – Sági Gergely – Ferenczi Natália – Gyömbér Viktória). A tankönyvi példává vált villaépület 1940-es feltárásához bemutatási szándék is kapcsolódott, legalábbis erre utal a feltáró régész, Dombay János fennmaradt, Paulovics Istvánnal folytatott levelezése (LENGVÁRI 1998, 335–336). A bemutatás azonban elmaradt, és a visszatemetetlen romok folyamatosan károsodtak. A megmentésük, újbóli dokumentálásuk és megóvásuk céljából 2018-tól újraindult kutatási terveket a

¹ ELTE HTK Régészeti Kutatóközpont; e-mail: szabo.mate@htk.elte.hu

1. kép. Hosszúhetény - római villa a semmi közepén (a szerző felvétele)

bekapcsolódó helyi önkormányzat, valamint a formálódó civil közösség hamar felülírta, és felszínre tört a helyszín hasznosításával, bemutatásával kapcsolatos igény. A villagazdaság főépületének parcelláját az önkormányzatnak adományozta a tulajdonos Sáfár család, akik a hosszúhetényi római kori villa főépületének megóvásáért és a romokat rejtő parcella önzetlen felajánlásáért 2024-ben Henszlmann Imre díjban [részesültek](#). Így a Dombay-féle örökség útja immár tovább haladt egy bemutatási koncepció kidolgozásának irányába. A lelőhely kutatása a rendelkezésre álló forrásoknak, pályázatoknak² is a lelkes önkénteseknek köszönhetően kis lépésekben haladt előre az utóbbi években. Ez egyben arra is lehetőséget adott, hogy a sietség helyett körültekintően lehessen gondolkodni a lelőhely bemutatási lehetőségeiről és korlátairól, a felmerülő kérdésekről és problémákról, amelyeket az előadás részletesen tárgyalt.

Az első szekcióban hasonlóan kutatási és koncepció-kialakítási fázisban levő lelőhelyekről lehetett még hallani: Mráv Zsolt egy térben és időben is hasonló helyszínen, a nagyharsányi késő római kori luxusvilla feltárási és bemutatási terveiről beszélt, Simon Bence és Timár Lőrinc a Pilisszentiván határában, egy erdőben fekvő római kori településmaradvány formálódó bemutatási terveit szemlélítette, míg Boruzs Katalin a visegrádi Sibrik-dombon található késő római erőd helyzetét ismertette, mely a kora középkorban ispánsági központként működött. A különböző tulajdonosi háttérrel és eltérő turisztikai adottságokkal rendelkező helyszínek kutatásában és bemutatási szándékában közös pont volt az erős civil háttér, amely viszont jellemzően a kutatást önkéntes munkával segítő szándékban nyilvánul meg. A projekteken – egymástól függetlenül is – modern, a lelőhely megóvását és kutathatóságát szem előtt tartó, lehetőség szerint minél kisebb beavatkozással járó bemutatási koncepciók gondolatai körvonalazódnak. Jellemzőjük, hogy a résztvevő közösség, a háttérintézmények, az önkormányzatok és a kutatásokat meglátogatók véleményét, élményeit felgyűjtve

² NKFIH PD 138585 – Késő római kori villa-táj Sopianae körül. Történelem, gazdaság, kultúra és életmód a limes mögött c. pályázat, illetve a Nemzeti Kulturális Alap 503134/437-es számú, Hosszúhetény Somkerék-dűlő római kori villagazdaság 2024. évi régészeti feltárása c. projekt.

keresik a helyszínekben rejlő potenciál kiaknázási lehetőségeit (történetmesélés, létező turistaösvényhez kapcsolódás, funkcionalitás, természeti szépség stb.), illetve a problémagócok azonosítását és megoldási lehetőségeit (tulajdonosi viszonyok, invazív növényzet, fenntarthatóság, lelőhely-értelmezhetőség stb.).

A workshop második szekciójában a kutatási és bemutatói munkák előrehaladottabb állapotát mutató helyszínek kerültek bemutatásra. Elsőként Láng Orsolya és Szalkai Adrienne szemléltették az aquincumi polgárváros szabadon, de egyben magára is hagyott nyugati felének parkosítási alternatíváit. Heinrich-Tamácska Orsolya a turisztikailag hatalmas lehetőségeket rejtő Keszthely–Fenékpuszta késő antik lelőhelyének bemutatói koncepcióját ismertette, Szilágyi Orsolya pedig a többször is iránymutató példaként felbukkanó mikházi (Maros megye, Románia) régészeti park létrejöttét és formálódását mutatta be. A szekció záróelőadását Rácz Tibor Ákostól hallhattuk, aki egy korszakban ugyan elkülönülő, megvalósításában viszont mintaértékű munkáról számolt be: az önkormányzati és közösségi kezdeményezésű és kivitelezésű kiskunlacházi templomkutatásról és a továbbiakban bemutatóhely kialakításáról.

Habár e projektek a megvalósulás különböző fokain állnak, közös bennük, hogy magasabb kutatási szinten tartanak, és ennek megfelelően a romok megőrzését és bemutatását célzó tervezési és megvalósítási feladataik is előrehaladottabb állapotban vannak. Mindegyik lelőhely esetében fontos szempont, hogy a megvalósításhoz megfelelő régészeti információ álljon rendelkezésre, és a helyben élő közösség számára is elfogadható, támogatható helyszín jöheszen létre (ami sok esetben nem egyszerű feladat). Jól látható, hogy a bemutatóhelyek kialakításában mennyit számít a támogató tulajdonosi, fenntartói és egyre inkább a civil közösségi háttér. A párbeszéd és a nyitottság fontosságát hangsúlyozza az összes kezdeményezés, amelyben a résztvevő felek feladatai között szerepel az egyensúlyi állapot kialakítása, a megrendelői és látogatói igényeknek a lelőhelyadottságokhoz történő igazítása, valamint a koncepcióterv(ek) létrejöttének elősegítése, melyek mind feltételei a projektek sikeres megvalósulásának.

A bemutatóhelyek kialakításának lehetőségeit és problémáit felvető előadások jó alapot teremtettek a diskurzus folytatásához, amelynek keretét a délutáni kerekasztalbeszélgetés adta. Láng Orsolya régész-muzeológus, Havasi Bálint régész, a közösségi múzeum és a múzeum-marketing szakértője, valamint Vasáros Zsolt építész moderálásával számos kérdés megvitatására nyílt mód. A beszélgetés dinamikája jól példázta a téma átalakulását, az új gondolatok és lehetőségek megjelenését.

Érzelhető, hogy a különböző szakágak képviselői ugyan számos ötlettel, javaslattal, sőt akár megvalósult példákkal is rendelkeznek, ezek összefogása és alkalmazása azonban még nem történt meg, ahogyan e tudásnak a megrendelői, fenntartói és látogatói oldal felé való közvetítése is fejlesztendő. A bemutatóhelyekről ugyanis sokaknak még mindig a látható, szilárd struktúrába formált rom jut eszébe, ami lelőhelyvédelmi, kutatási, fenntartási és didaktikai szempontból is problémákat vethet fel, e gondolati háttér átalakítása és kommunikálása viszont komoly feladatokat jelent.

Az előadásokon és a beszélgetésekben felmerült ötletek mindegyikében fontos szerepet játszott a romok – akár elfedéssel, visszatemetéssel való – megőrzése, amelyhez jellemzően alternatív bemutatói elgondolások társultak. Felmerült, hogy e sokoldalú tapasztalatokat és jó gyakorlatokat célszerű lehet összerendezni („mintakönyv”), ami mind a szakmai, mind a megrendelői és látogatói célok és igények kezelésében is segítséget nyújthatna.

A közösségi kezdeményezés és az aktív közösségi részvétel új fejezetet nyitott a lelőhelyek kutatásában, megőrzésében és bemutatásában. A civilek, a közösség immár nem csupán látogatói vagy megrendelői/fenntartói oldalról alakítják a projekteket, hanem saját igényeikkel és céljaikkal motorjaivá és történetmesélőivé is válnak az egyes helyszíneknek. Tevékenységükkel fontos segítséget nyújtanak a szakspecifikus megközelítések széleskörű átgondolásában, az igények felmérésében és fókuszálásában, lelkes részvételük és támogatásuk pedig a fenntartói oldal felé is jó példaként szolgálhat. Ez a fajta „bevonódási igény” a múzeumi területen általánosan megfigyelhető, így a szabadtéri bemutatóhelyek esetében sem hagyható figyelmen kívül. A civilek részvétele életet ad a lelőhelyeknek; a „hely szellemének” megidézésében pedig mára az egyik legfontosabb eszközzé az átélhető kutatás, az abban való részvétel lehetősége és a személyes élmények gyűjtése váltak. Kulcsszerepet játszhatnak mindebben az ún. „motor-egyénségek”, akik e rendszerek működtetésének alapját adják.

2. kép. A workshop résztvevői

Az is jól látható, hogy országszerte egyre szélesebb körben jelenik meg önkormányzati, fenntartói oldalról is az igény az örökségi elemek felkutatására abból a célból, hogy a helyi közösség öntudatát erősítsék, történelmi ismereteit növeljék. A kerekasztal-beszélgetésen felmerült, hogy ezeknek a jellemzően elszigetelt kezdeményezéseknek közös platformot lehetne létrehozni, hogy a résztvevők tapasztalataikat, jó példáikat megoszthassák más településekkel és közösségekkel is, létrehozva a „büszke fenntartók” csoportját.

Nem szabad elfelejteni a digitális megoldásokban rejlő lehetőséget sem, aminek arányát és mikéntjét ugyanakkor nehéz meghatározni. A szerteágazó alkalmazási kör egyik legfontosabb tanulsága ugyanakkor az, hogy ma már a legeladugottabb helyszín is valós időben és globálisan létező „tartalom” lehet, amellyel nyilvánvalóan foglalkozni, élni kell.

Összefoglalóan elmondható, hogy nem csak szakmai, de a résztvevő közösségi és fenntartói, látogatói oldalról is érzékelhető a bemutatóhelyek kialakítási koncepciójának változása, hiszen az igények átalakulása is kézzelfogható (élményközpontúság, bevonódás, identitásképzés, helyspecifikusság stb.). A romok nehezen fenntartható, a kutatást és a lelőhelybemutatót sokszor megnehezítő visszaépítésével szemben napjainkban már számos esetben az alternatív irányokba indul el a tervezés, amelynek minden esetben az adott lelőhely és környezete sajátosságait és fenntartási lehetőségeit kell szem előtt tartania.

A közvetlen, jó hangulatú, tartalmas programot nyújtó workshop természetesen számos kérdésre nem adhatott választ, de remélhetőleg csupán az első lépése volt e diskurzus kiterjesztésének és folytatásának, hogy a régészeti lelőhelyek megóvása és bemutatása a 21. századi lehetőségek mentén valósulhasson meg (2. kép).

HIVATKOZOTT IRODALOM

Lengvári, I. (1988). Dombay János levelezéséből III. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 43, 325–340.